

Ріктор Т. Л.

м. Київ

СІМ'Я ТА ДОШКІЛЬНА ОСВІТА ЯК ПЕРВИННИЙ БАЗИС ФОРМУВАННЯ УПРАВЛІНСЬКОЇ ЕЛІТИ КРАЇНИ

Анотація. В роботі розглянуто основні факторно-критеріальні показники формування управлінської еліти починаючи з сім'ї та дошкільних навчальних закладів. Проаналізовано основні тактики виховання в сім'ї і відповідні типи сімейних взаємовідносин, які значно впливають на формування особистості дитини. Звернуто увагу на три основні особистісні характеристики, які обумовлюють формування лідерських якостей у дитини.

Ключові слова: дитина, навчання, виховання, еліта, управлінська еліта, лідерство, менеджер.

Риктор Т. Л.

СЕМЬЯ И ДОШКОЛЬНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ КАК ПЕРВИЧНЫЙ БАЗИС ФОРМИРОВАНИЯ УПРАВЛЕНЧЕСКОЙ ЭЛИТЫ СТРАНЫ

Анотация. В статье рассмотрены основные факторно-критериальные показатели формирования управленческой элиты начиная с семьи и дошкольных воспитательных заведений. Проанализированы основные тактики воспитания в семье и соответствующие им типичные семенных взаимоотношений, которые значительно влияют на формирование личности ребенка. Обращено внимание на три основные личностные характеристики, которые обуславливают формирование лидерских качеств у ребенка.

Ключевые слова: ребенок, обучение, воспитание, элита, управленческая элита, лидерство, менеджер

Riktor Tatiana

FAMILY AND PRESCHOOL EDUCATION AS A PRIMARY BASIS OF FORMATION OF THE ELITE IN THE MANAGEMENT

Annotation. The article describes the main factor-criteria indicators forming the administrative elite from family and pre-school educational institutions. Analyzed the basic tactics of education in the family and their corresponding seed tapir relationships that significantly affect the formation of the child. Attention is paid to three key personality traits that lead to the formation of the leadership qualities of the child.

Key words: child care services, elite, elite in the management, leadership, manager.

Постановка проблеми. Сьогодні все частіше управлінська діяльність визначається як важливий критерій розвитку суспільства, а менеджер — як особлива професія. Надзвичайно динамічні трансформації, що відбуваються сьогодні в політиці, економіці, суспільному житті, вимагають ефективного керівництва більше ніж будь-коли, у всіх сферах життя. Україна, що робить важливі кроки в реформуванні економіки, потребує висококваліфікованих професіоналів у цій галузі, тобто елітних управлінців.

Стан вивченості проблеми. Принциповим напрямом формування управлінської еліти країни на сьогодні є стратегічне спрямування усієї системи освіти на гармонійний розвиток особистості на засадах людиноцентризму. Психолого-педагогічні аспекти зазначеної проблеми та їх впровадження в сучасній системі освіти досліджується в працях А. Алексюка, В. Бондаря, І. Зязюна, В. Кремня, І. Трухіна. Психолого-педагогічні основи формування знань, умінь і навичок взаємодії з соціумом, а також сутність поняття «цінності» розглянуто в працях В. Виготського, В. Василенко, Д. Леонтьєва, Е. Подольської, М. Шелер та інших. Психологічне підґрунтя формування ціннісного ставлення особистості розкрито Б. Ананьєвим, А. Здравомисловим, І. Коном, С. Рубінштейном та багатьма іншими.

Однак, лишаються недостатньо вивченими питання формування (виховання) особистості, яка в майбутньому має стати елітним управлінцем (менеджером), людини, яка б об'єктивно (за своїми здібностями та якостями) належала до управлінської еліти країни. Щодо вітчизняних науковців, якими порушено проблему формування елітної особистості, що в майбутньому має належати до управлінської еліти, то слід навести прізвища Г. Дмитренко, А. Гошко, С. Вовканича та Ю. Петрова.

З огляду на вищезазначене, **метою** даного дослідження є обґрунтування концептуального вектору розвитку освіти в напрямку підготовки якісних управлінців, починаючи вже з дитинства, відстежуючи природно існуючі схильності в дітей до лідерства. Запропонувати структурно-функціональну модель

формування ціннісної управлінської еліти в системі освіти, особливістю якої повинен стати її людиноцентризм.

Виклад основного матеріалу. На думку автора, саме системі освіти належить бути піонером щодо розробки ефективних механізмів та технологій формування управлінської еліти країни. Перший, хто застосував систему відбору та навчання ефективних управлінців, був Конфуцій, що відкрив приватну школу, яка була доволі доступна усім учням, поза залежністю від соціального положення. Найвищою ціллю управління Конфуцій проголосив інтереси народу, але при цьому він вважав, що народ без опіки еліти, освічених інтелектуалів-управлінців із духовним началом, обійтись не зможе.

Подібні ідеї висказували давньогрецькі мислителі Платон та Аристотель. Платон був впевнений, що одна з головних задач правителів держави є регулярне навчання моралі та її виявлення починаючи із дитинства. Аристотель також велике значення приділяв навчанню правителів, які на його думку повинні докорінно виховуватися та навчатися бути управлінською елітою.

Слід зазначити, що формування особистості, що володіє лідерськими якостями і яка здатна стратегічно мислити (тобто такої, що орієнтована не лише на особистий розвиток, а і на розвиток суспільний) починається саме в родині. Сім'я є тим первинним базисом, на якому розгортається «боротьба» за особистість, гідну представляти управлінську еліту в країні. Очевидно, у сімейній атмосфері в родині, після відповідного навчання, є всі шанси на формування у дитини з наймолодшого віку базисних якостей цінної еліти - моральних, до них у першу чергу належать повага до людей (через повагу до дорослих, тобто до батьків) та природи, а також відповідальність та вольові якості. Саме педагогічним технологіям формування у малолітніх дітей цих якостей у первинному соціумі — сім'ї, а також поглибленому пізнанню самого себе й повинні бути присвячені спецкурси навчання батьків основам діагностування якостей та формування управлінської еліти.

До управлінської еліти країни має належати людина професійно підготовлена, творча, моральна, фізично здорова, що має управлінські як природні так і набуті здібності та ділові якості. Отже, первинним базисом формування елітної особистості є сім'я, якій належить пріоритет у відстеженні та розвитку (ще перед вихованням) вище-зазначених якостей особистості, а високий рівень яких і буде характеризувати приналежність до майбутньої еліти.

Відразу ж виникає безумовна необхідність створення гармонійної сім'ї. Адже вже з перших кроків формування такої сім'ї, за умови поєднання у шлюбі двох індивідумів, виникла би атмосфера взаєморозуміння, в тому числі й щодо виховання дітей.

Як відомо, в кожній сім'ї поступово складається певна і, найчастіше, несвідома система виховання. Мається на увазі розуміння його (виховання) цілей, формування завдань і достатньо цілеспрямоване застосування методів і різних прийомів виховання, а також чітке розуміння того, що можна і чого категорично не можна припускати по відношенню до дітей.

Із самого початку формування представників майбутньої еліти в сім'ї треба виокремити три напрями. Перший або ключовий це формування самого сімейного соціуму, в якому взаєморозуміння батьків стає відправним моментом розвитку в ній особистості дитини. Другий —це сама тактика виховання в сім'ї, що створює базис для «вирощування» елітної дитини. Третій напрям пов'язаний з тими конкретними технологіями, використання яких на практиці дасть конкретний результат щодо формування елітної особистості в сім'ї, як в первинному осередку суспільства.

У педагогічній і психологічній науках, зокрема в працях Ю. Петрова [5], І. Трухіна [6] виокремлюються, як мінімум, чотири тактики виховання в сім'ї та відповідні їм чотири типи сімейних взаємин, які значно впливають на формування особистості дитини, а саме: *диктат, опіка, невтручання та співробітництво*. Відповідно можна окреслити і стилі сімейного виховання. Наприклад, «диктат» і «опіка» реалізуються через авторитарний стиль сімейного виховання, що

пов'язано, в тій чи іншій мірі, із пригніченням особистості дитини Тільки в разі диктату цей стиль проявляється в жорсткій формі, а в «опіці» — більш м'яко та нав'язливо. «Невтручання» — це ознака потурання, коли дитина надана сама собі, а «співробітництво» — при демократичному стилі, стилі згоди.

Кожна з тактик багато в чому визначає майбутнє дитини, тобто можливість її самореалізації в дорослому житті.

В результаті застосування тієї чи іншої тактики виховання в сім'ї діти можуть стати особистістю з пониженою самооцінкою, з завищеною, а також с високою, але не із завищеною. Якщо говорити про можливість елітної дитини, то слід відразу ж зауважити, що така дитина повинна мати високу, але не завищену самооцінку і адекватну поведінку.

Яким чином тактика виховання в сім'ї безпосередньо впливає на вищезгадані фактори? Наведемо приклад. *Диктат у сім'ї* призводить, як правило, до систематичного ігнорування інтересів і думок дитини, позбавляє її права голосу у вирішенні того, що її стосуються. При цьому дитина втрачає самостійність, ініціативність, почуття власної гідності, віру в себе і свої можливості. «Коли така дитина стає дорослою, — пише визнаний російський елітолог Г. Ашин, — то життя такої людини, продовжує ви-значатися захисними механізмами, вона отримує задоволення, підкорюючись начальнику, політичному лідеру, стає конформістом, гвинтиком бюрократичної машини» [1, 7]. *Авторитарний стиль* виховання викликає нерідко протистояння дитини і навіть ненависть з його боку, сильний опір, але в кінцевому результаті (адже батьки просто фізично сильніші за дитину) так чи інакше в дитині формується понижена самооцінка.

Тактика невтручання в сімейному вихованні, пов'язана з тим, що дитині надана велика свобода, а по суті — неконтрольованість, як наслідок байдужості батьків і дітей одне до одного. Такі діти не можуть мати чіткого уявлення про себе і, відповідно, мати адекватну поведінку. Як правило, вони виростають або з заниженою, або із завищеною самооцінкою.

Опіка, як тактика м'якого нав'язування дитині своїх цінностей, пов'язана в біль-шості з відстороненням дитини від будь-яких турбот, зусиль, складностей за рахунок попереджувального задоволення її потреб. Найчастіше така тактика призводить до частих похвал дитини, за якісь дрібні й незначні досягнення вона одержує подарунки, а караються за провини такі діти дуже рідко й м'яко. Через таке виховання у дитини виникає завищена самооцінка і, відповідно, неадекватна поведінка.

За умов *заниженої самооцінки* у дітей виникає часта невдоволеність собою, вони не претендують на більше ані зараз, ані в майбутньому, вони не ставлять перед собою високих цілей. Вони постійно сумніваються у своїх можливостях, швидко погод-жуються й звикають до того незначного рівня успіху, який складається на початку будь-якого процесу, не намагаються «перебороти» ситуацію і так інше.

Очевидно, що на такому ґрунті «елітна» особистість сформуватися не може. Така доросла людина надає перевагу «жорсткому комфорту» диктатури тоталітарного лідера, вона бажає бути підпорядкованою.

Завищена самооцінка, на відміну від заниженої, пов'язана з надвисокою думкою щодо себе та постійним розрахунком на успіх., оптимістичним уявленням про май-бутнє. Однак неадекватність поведінки дитини з часом «перейде» в неадекватну поведінку дорослою, що може руйнувати весь його ціннісний світ і призвести до трагедії и подальшому житті і, коли він стане дорослим, і так чи інакше буде змушений зняти «розові окуляри» і подивиться на дійсність без батьківських прикрас.

Напевне, що жодна з цих трьох тактик побудови сімейних взаємин (диктат, опіка, невтручання) та відповідного авторитарного й потурального стилів сімейного виховання не сприяють формуванню елітної дитини в сім'ї. Як вже зазначалося вище, це мають бути діти з високою, а не завищеною самооцінкою.

У цьому контексті особливу увагу слід звернути на *тактику співробітництва* і, відповідно, на *демократичний стиль сімейного виховання*. В

таких родин велика увага до особистості дитини (до її здібностей, інтересів, смаків, взаємин з друзями) поєднується з достатньою вимогливістю батьків щодо дитини. Батьки не застосовують принизливі покарання за провини, і радше хвалять, коли дитина на те заслуговує. При формуванні в дитини адекватної уяви треба застосовувати гнучку систему покарань і похвал. Тут виключається надмірне захоплення дитиною в його присутності, рідко даруються подарунки за вчинки і не використовуються вкрай жорстокі покарання. Батьки у таких сім'ях уважні до дітей: позитивно оцінюють їхні фізичні та розумові дані, але не вважають рівень їхнього розвитку вищим, аніж у більшості однолітків. Батьки, як уже було сказано, досить часто заохочують дитину, але не завжди матеріальними подарунками, а карають, в основному, відмовою у спілкуванні.

Співпраця, як тип взаємин у сім'ї, передбачає опосередкованість міжособистісних взаємин загальними цілями і завданнями, спільною діяльністю, її організацією і високими моральними цінностями. Саме в цій ситуації долається егоїстичний індивідуалізм дитини. Сім'я, де провідним типом взаємин є співробітництво, набуває певної якості, стає групою високого рівня розвитку — колективом. Цей колектив дає ос-нову формування ціннісної еліти в тім специфічному соціумі, яким є гармонійна сім'я, що побудована на базі любові і взаєморозумінні, що у свою чергу обумовлена сумісністю подружжя.

В умовах формування ціннісної еліти на базі розвитку гармонійної особистості (моральної, фізично та психічно здорової, творчої і освіченої) особливого значення набуває система конкретних знань, яка в «руках» батьків (що розуміють один одного), стає повноцінним знаряддям такою формування.

На жаль, навіть у сім'ях-колективах, що засновані на любові та сумісності подружжя, батьки часто не обізнані з необхідними педагогіко-психологічними технологіями виховання в дитині певних якостей — складових елементів гармонійного розвитку особистості.

На думку автора, слід надавати надзвичайно великої уваги, як мінімум, трьом якостям, що є базисними для самореалізації особистісного ЕГО дитини в

навко-лишньому соціумі. По-перше, це *моральні якості*, по-друге — *відповідальність*, і, по-третє — *вольові якості*. Усі ці якості можна формувати у сім'ї, певним чином впливаючи на поведінку дитини і становлення образу його думок.

У контексті вищесказаного, першочерговим завданням є освоєння взагалі (і особливо батьками), сутності першої з трьох якостей, про яку досі в педагогічній і психо-логічній науках немає чіткого уявлення, не зважаючи на безліч підходів і формулювань як у повсякденному житті, так і опублікованих у багатьох літературних джерелах, зокрема [2; 4; 6]. Сутнісною характеристикою моральності є ступінь поваги людиною інших людей і природи. Саме поважне ставлення до людей і до природи стає тією критеріальною ознакою, за якою можна визначати ступінь морального розвитку того чи іншого індивіда.

Це означає, що про моральність дитини можна судити по тому, як вона ставиться до батьків, брата чи сестри, однолітків, до «чужих» дорослим і т.п. Спочатку візуальна діагностика, потім застосування конкретних технологій впливу, що корегують поведінку дитини.

А оскільки дитина до певного віку залишається сам на сам практично тільки з дорослими, то поведінка батьків має особливе значення для формування в дитини ставлення до старших на поважній чи неповажній основі. Треба завжди пам'ятати, що діти судять дорослих, починаючи з перших кроків свого життя.

Саме тому перед педагогічною і психологічною науками постає запитання: за допомогою яких конкретних технологій, доведених до батьків (через навчання), можна формувати у дітей поважне ставлення спочатку до старших, а потім і до одноліток? І навіть, якщо такі технології методичного характеру вже розроблені, вони повинні в доступній формі бути реалізовані в освітній галузі за допомогою відповідного навчання батьків з наступною видачею їм відповідного сертифіката чи посвідчення.

Аналогічно можна говорити *про формування у дитини почуття відповідальності* за свою поведінку, яка також належить до моральної

характеристики людини, тобто її надійності. Відповідальна людина — завжди надійна, не підведе у скрутну годину, не залишить діло незакінченим, не «скине» його на іншого в неслухний момент. Це дуже важлива якість для роботодавця, соціуму, за місцем праці та навчання.

Вольові якості — невід'ємна складова людини, що орієнтована на успіх у до-сягненні поставленої цілі. Сутність формування вольових якостей зводиться до подо-лання свого небажання. Напевне, потрібна ціла система якихось мотивуючих впливів на поведінку дитини. Причому, в ситуаціях, які дорослі можуть створювати навіть штучно. Тоді крок за кроком у дитини з'являється прагнення долати свої небажання, що викликають якоюсь мірою гордість за свої досягнення в даному напрямі.

Далі, вважаємо за необхідне, визначити цільові аспекти формування елітної дитини в дитячому садку.

Елітна дитина — це високо гармонійно розвинута особистість, яка володіє спе-цифічними здібностями і якісними особистісними характеристиками. Якщо казати про це в контексті управлінської еліти, то елітною дитиною в дошкільному закладі можна вважати того, хто має високим рівень гармонійного розвитку з кожної із складових з виявом лідерських, вольових і ін. якостей, що можуть бути відстеженні вже в дитячому садку.

Стратегія формування такої дитини зводиться до розв'язання двох найголов-ніших завдань: виявлення і розвиток елітних дітей. Перша полягає в тому, щоб почати вимірювати рівень гармонійного розвитку дитини, в тому числі в динаміці, за певний період часу (скоріше всього, за рік). Друге завдання — почати відстежувати характерні риси особистості, а також її загальні і специфічні здібності. І це друге завдання треба розв'язувати всім дорослим учасникам процесу розвитку дитини — батькам і вихо-вателям дитячого садка в одній «зв'язці». Для реалізації цих завдань пропонується використовувати факторно-критеріальної кваліметричної моделі та заповнення відпо-відного документа, який може мати назву «картка особистості». Цей документ згодом, у міру дорослішання дитини,

перетворюється в паспорт особистості. В ньому мають бути записані такі параметри гармонічно розвиненої особистості, як рівень необхідних знань, що відповідають вікові, а також рівень творчого, морального та фізичного розвитку дитини. Крім того, батьки відстежують характерні риси та здібності дитини будь-якого роду, що також заносяться в картку. Більш детально дану методика розкрито в монографії «Владна еліта» [7].

Коли дитина поступає в дитячий садок параметри гармонійного розвитку її особистості тестуються, а рівень морального розвитку оцінюється (лише на цій стадії) батьками з точки зору ставлення дитини до дорослих і однолітків (за певною методикою).

У дитячому садку до специфічних технологій, що допомагають здійснювати спостереження за дітьми та робити висипний, належать ігри. Саме у процесі ігрових взаємин у дітей можуть бути виявленні характерні риси особистості (наприклад, лідерські, вольові, організаторські, комунікативні) і певні здібності (скажімо, швидке мислення), особистісні якості морального характеру (ставлення до дорослих, одноліток та ін.). Вочевидь, можна було б розвинути цілу індустрію розроблення спеціальних ігор для дітей, які б допомагали якнайкраще діагностувати характерні риси.

Використання кваліметричних факторно-критеріальних моделей для оцінки параметрів особистості, враховуючи риси характеру та здібності, надає можливість керівнику та вихователям не лише спостерігати динаміку змін, але й керувати процесом (виявлення та формування лідерських якостей) свідомо, спостерігаючи конкретні результати своєї діяльності, у даному випадку — управлінської та педагогічної.

Аналогічним чином процес формування управлінської еліти може бути організовано у рамках цільового управління в школах, гімназіях, ліцеях, коледжах, технікумах і вищих навчальних закладах.

Висновки. Підсумовуючи, автор стверджує, що чинна сьогодні владна (пануюча) еліта щодо вирішення проблеми формування майбутньої управлінської еліти, починаючи з сім'ї, практично не робить ніяких кроків.

Водночас, сьогодні маємо всі можливості розпочати процес виховання дітей-лідерів, майбутніх вдалих управлінців, яких ми визначаємо як елітних менеджерів. І цей процес треба починати, як мінімум з двох базисних аспектів. По-перше, поставити питання перед системою освіти про необхідність формування разом із батьками особистості, що хоче навчатися і прагне самопізнання. Мова йде про формування паспорту особистості кожного, хто виховується чи навчається упродовж усього періоду перебування чи в дитячому садку, чи у школі. Кінцевий результат заповнення пас-порта особистості на основі даних спостереження батьків, вихователів, вчителів, самих школярів (після початкової школи) зводиться до пізнання учнями самих себе, свого ЕГО та видання паспорта «на руки» після закінчення школи.

По-друге, відповідному Міністерству негайно треба розпочати сприяти організації програмного забезпечення процесу виявлення сумісності на основі даних пас-порта особистості. Кваліметрична інтерпретація цих даних не є складною і, відповідно, дає можливість дати в комп'ютерному варіанті оцінку індивідуумів кількісною мірою.

І, звісно, необхідно навчати бути батьками. Навчання батьків надає можливість озброїти їх конкретними технологіями сімейного виховання особистості, що корисні як самим батькам, так і в майбутньому конкретним соціумам, роботодавцю і державі в цілому.

У даному контексті Міністерство освіти і науки, молоді та спорту має поставити перед Академією педагогічних наук проблему розроблення системи конкретних педагогіко-психологічних технологій, які б надавали допомогу батькам у формуванні таких необхідних майбутній ціннісній еліті якостей, як моральність, відповідальність та воля.

Література:

1. Ашин Г. К. Курс елитологии / Г. К. Ашин, Е. В. Охотский. — М. : ЗАО «Спорт академпресс», 1999. — 368 с.
2. Дмитренко Г. А. Цінний кінцевий продукт системи освіти / Г. А. Дмитренко // Український світ. — 2006. — № 1–6. — С. 10–13.
3. Гошко А. А. Контури нового управлінського курсу трансформації України / А. А. Гошко, Г. А. Дмитренко, В. Н. Князев. — К. : УАДУ при Президенті України. — 2004. — С. 176.
4. Кремінь В. Г. Філософія людиноцентризму в стратегіях освітнього простору: моногр. / В. Г. Кремінь. — К. : Пед. думка АПН України 2009. — 520 с.
5. Петров Ю. П. Социально-нравственные проблемы семейного воспитания / Ю. П. Петров. — М. : Знание, 1984. — 64 с.
6. Трухин И. А. Прихотливые тропы современной морали / И. А. Трухин. — К. : Изд-во учеб. лит-ры, 2007. — 464 с.
7. Ріктор Т. Л. Владна еліта в умовах нестабільності українського суспільства / Т. Л. Ріктор. — К. : Софія-А, 2007. — 272 с.